

ASPECTE PRIVIND LOCUIREA OTOMANĂ ÎN ZONA CETĂȚII NOVIODUNUM

Aurel-Daniel Stănică*, Niculina Dinu**

Cuvinte cheie: Noviodunum, Isaccea, Dobrogea, Dunăre, fortificație, tabie, ceramică otomană, Kutahya
Keywords: Noviodunum, Isaccea, Dobrogea, Danube, fortification, tabya, Ottoman ceramics, Kutahya

Abstract

Archaeological site *Noviodunum* is on the right bank of Danube, on a promontory (*Eski-kale*) near the most important shoal, in the right of 65 sea miles and about 3 km east of the city center Isaccea (jud. Tulcea). The ancient Noviodunum was identified until the end of XIXth century but the first archaeological researches started after the middle of XXth century when there are surveys on the east, south and west side. Through its geographical location Noviodunum had an important strategic and economic role in the Roman, Byzantine and Middle Byzantine time, the settlement here ceasing at the end of the XIVth century to continue on the territory of modern Isaccea city. Probably in the XVIIth century in the central area of Noviodunum fortress, the Ottomans set up a fortification, *tabya* (palanca) and in the XVIIIth century they raised a stellate fort in the north-east and a secondary fortification in the northwest.

The existence of Oriental ceramics, Ottoman or the Far East in archaeological contexts or accidental findings show the importance of the area in the Ottoman period even after XVIth century, here there is a massive destruction. Ottoman ceramics discovered generally dated in the XVIIIth century being produced by the workshops of Kutahya and the prevailing form, cup, shows that coffee ritual was widely spread not only among soldiers but also the local population.

Introducere

O rasul antic Noviodunum a fost identificat încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în punctual „*Eski-Kale*” (în lb. turcă) sau „Pontonul vechi”, pe un promontoriu din apropierea celui mai important vad al Dunării, din partea nordică a Dobrogei, în dreptul milei maritime 65, la circa 3 km est de centrul orașului Isaccea (jud. Tulcea).

Complexul arheologic Noviodunum este format din vestigiile cetății romano-bizantine, medio-bizantine și medievale, o întinsă așezare civilă delimitată de trei valuri de apărare cu șanțurile aferente, la care se adaugă spre sud și sud-est, necropolele cetății și așezările rurale.

Datorită poziției sale geografice, cetatea de la Noviodunum a avut un important rol strategic și economic înaintea venirii romanilor, care s-a accentuat în perioada romană, romano-bizantină și medio-bizantină.

Locuirea de la Noviodunum, încetează la finele secolului al XIV-lea, centrul de greutate mutându-se către orașul actual¹. Aici se dezvoltă începând cu

secolul al XIII-lea o nouă așezare, care beneficiază de aportul tătarilor și de atenția turcilor, odată cu sosirea în regiune.

Prezența ceramicii orientale, de factură otomană sau a importurilor din extremul orient – China – în contextele arheologice sau descoperite întâmplător la Noviodunum, ne-au determinat să acordăm atenție și acestei categorii de materiale. Dobrogea, deși este primul teritoriu românesc care vine în contact cu lumea musulmană, și implicit cu mixul cultural din Imperiul otoman, nu excludează printr-o mare cantitate de materiale ceramice, care să ne dea posibilitatea desprinderii unor date generale referitoare la schimburile comerciale și la circulația acestor bunuri². Descoperirile sunt reduse ca număr, materialul este în mare parte fragmentar, dar totuși, indică o schimbare a gusturilor în ceea ce privește ceramica.

Rapoartele și studiile publicate conțin referiri generale la descoperirile din „timpul stăpânirii

** Muzeul Brăilei *Carol I*

¹ Baumann 2006, 11.

² Dinu 2016, 105–106.

* ICEM Tulcea

turcești”, cu o menține specială a materialului numismatic³, fără a se da detalii cu privire la tipul de artefacte descoperite.

În contextul prezentat, prin materialul de față dorim să punem în circuitul științific câteva din artefactele rezultate în urma cercetărilor arheologice de teren sau din săpăturile sistematice de la Noviodunum.

Dosarul arheologic

La finele secolului al XIX-lea, numeroase personalități ale vieții științifice românești, începând cu Gr. Tocilescu, V. Pârvan, O. Tafrali, acordă atenție zonei arheologice aflată în vecinătatea orașului Isaccea⁴. Spre sfârșitul aceluiași veac, mai exact, în 1895, P. Polonic a întocmit, cu ocazia unei vizite efectuate aici și în împrejurimi, un prim plan al cetății, bazându-se pe fragmentele de ziduri, care se observau la suprafață⁵.

Primele cercetări arheologice au demarat în 1953, fiind realizate de colectivul de la Dinogetia, condus de Gh. Ștefan. În 1955 un colectiv constituit din I. Barnea (responsabil), B. Mitrea și N. Angelescu de la Muzeul Național de Antichități București, realiza prima săpătură de salvare de-a lungul plajei inundabile a Dunării, la ruinele instalațiilor portului din epoca romană. Colectivul a mai efectuat în anii 1964, 1967, 1970 și 1971, diferite sondaje pe latura de est, sud și vest⁶.

În perioada 1958–1992, Gavrilă Simion a efectuat cercetări în necropola tumulară a cetății, fiind investigate 27 de movile. Informațiile desprinse din cercetarea necropolei se referă la perioada cuprinsă între sfârșitul secolului I și finalul secolului II p. Chr., scoțând în evidență riturile și ritualurile funerare practicate la Noviodunum în epoca romană timpurie⁷, dar și nuclee cimiteriale din perioada medio-bizantină (sec. XI–XII)⁸.

Spre sfârșitul secolul al XIV-lea, încetează locuirea de la Noviodunum, iar în teritoriul orașului actual⁹, se dezvoltă o nouă așezare. În ceea ce privește identificarea numelui, un indiciu ne este oferit de monedele tătarăști, emisiuni anonime locale, cu legenda în limba greacă sau latină, dar și pe cele cu legenda în limba arabă pentru hanii Hoardei de

Aur, unde apare numele de Sat(c)y, Say(c)ya sau Sâqçi, sugerând că la Isaccea¹⁰ a funcționat o mone-tărie, dar și existența unui despotat de Isaccea, sub suzeranitate tătarăscă și o colonie genoveză¹¹.

Cercetările arheologice recente din intravilanul orașului Isaccea, relevă existența unei așezări importante în secolele XIII–XIV, care s-a dezvoltat și evoluat în paralel cu situl de la Noviodunum¹². Cu certitudine, în teritoriul orașului poate fi localizată Saqci (Isaccea), așa cum apare în documentele vremii, care a fost principalul centru din nordul Dobrogei, aflat sub autoritatea Hoardei de Aur¹³.

Poziția strategică a promontoriului de la *Eski-Kale* (Noviodunum), proximitatea cu cel mai important vad de traversare a Dunării, precum și zonele înalte din vecinătate, au fost exploatate la maxim de noii stăpânitori ai Dobrogei în secolele XV–XIX¹⁴.

Observațiile arheologice indică o prezență otomană în zonă, care valorifică din punct de vedere strategic, ceea ce noi cunoaștem astăzi, ca fiind complexul arheologic Cetatea Noviodunum.

Investigațiile arheologice din ultimii 15 ani, desfășurate în sectorul de SE al fortificației, au evidențiat contexte, care atestă distrugerii masive ale elementelor de fortificație specifice perioadelor medievală, medio-bizantină și romană¹⁵. O serie de materiale arheologice, ceramică, pipe, monede,

¹⁰ Există unele rezerve în privința citirii legendelor de pe aceste monede, precum și identificarea atelierului. Stănică 2015, p. 162.

¹¹ Oberländer-Târnoveanu, Oberländer-Târnoveanu 1981, 89–109; Oberländer-Târnoveanu 1989, 121–129. Avem rezerve în identificarea așezării Sat(c)y sau Sat(c)ya sau Sâqçi cu situl de la Noviodunum și propunem o identificare a acestuia cu o așezare situată în zona de nord-vest a orașului actual Isaccea. Pentru reatribuirea atelierului de la Saqçy-Isaccea, vezi: Nicolae, Costin 2003, 175–187. Se pare că o parte dintre emisiunile atribuite inițial atelierului de la Saqçy sunt de fapt, monede bătute la Solhat în Crimeea. Rămâne ca cercetările viitoare să ofere date noi cu privire la acest aspect.

¹² Stănică, Szmoniewski 2016, 327–344; Stănică 2015, 256–260; Stănică 2009, 411–420.

¹³ În 1321 călătorul arab Abufelda menționează „(I)sacdji e un oraș țara Vlahilor (Al Ulaç) și atârână de Constantinopole, în al șaptelea climat. E un oraș de mărime mijlocie ... așezat într-o câmpie, aproape de locul unde dunărea (Thona) se varsă în Marea Neagră ... Cea mai mare parte dintre locuitori profesează islamismul”.

¹⁴ Istoricii bizantini și occidentali, geografii persani, arabi, italieni, cronicarii otomani, menționează toponimele Noviodunum și Isaccea sub diverse forme. Iorga 1899, 24; Iorga 1919, 103–113; Brătianu 1923, 145; Brătianu 1935, 25, 45; Brătianu 1999, 127, 177, 184–185; DID 3, 140, 142.

¹⁵ În această zonă nu a fost surprinse zidurile din perioada medio-bizantină.

³ Barnea, Mitrea Angelescu 1957, 169; Barnea, Mitrea 1959, 471; Barnea, Barnea 1984, 101.

⁴ Baumann 2006, 6.

⁵ Arhiva Gr. Tocilescu, P. Polonic, *mss* 5132, f. 100; Barnea, Mitrea Angelescu 1957, 156, fig. 2.

⁶ Barnea, Mitrea Angelescu 1957, 169; Barnea, Mitrea 1959, 471; Barnea, Barnea, 1984, 101.

⁷ Simion 2008, 251–276; Baumann 2010, 11.

⁸ Vasiliu 1984, 107–141, 519–540.

⁹ Baumann 2006, 11.

diferite obiecte din fier, au fost descoperite în straturile masive de distrugere, care indică secolul al XVI-lea ca moment al afectării structurilor arheologice din perioada antică și medio-bizantină. De asemenea, în urma cercetărilor arheologice de suprafață sau sistematice au fost descoperite fragmente ceramice specifice perioade otomane, pipe întregi și fragmentare, monede, în așezarea civilă de la sud de cetate, fie mai departe, la sud de aceasta, în zona ocupată astăzi de un întins complex pomicol.

Este important de știut că prin Isaccea, în avântul lor războinic, sultanii otomani și-au trecut armatele. Un astfel de episod, a avut loc în anul 1621, când la Isaccea a fost clădită o cetate impozantă, cu ocazia expediției lui Osman al II-lea împotriva Poloniei¹⁶.

Favorabilă a fost poziția sa, care a contribuit la consolidarea acestui statut, Isaccea devenind drumul preferat al caravelor de negustori și rolul de punte de trecere pentru trupe, dat fiind că reprezintă calea cea mai scurtă dintre capitala otomană spre Moldova și Polonia.

În secolul al XVII-lea, pe aici erau transportate importante cantități de mărfuri, de la alimente, cereale, animale, la cherestea și tutun. Totodată, aici se colecta și depozita „zaharea”, darea în produse, ce pleca apoi spre capitala Imperiului Otoman¹⁷.

Probabil în acest secol¹⁸, când Imperiul Otoman începea un vast program militar și administrativ în teritoriile cucerite de la gurile Dunării, în zona centrală a cetății Noviodunum a fost amenajată o tabie (palanca)¹⁹. Acest tip de fortificații, caracteristice

zonelor de frontieră, au reprezentat elementele cheie în vastul sistem de control al frontierelor.

Prin amplasarea acestei fortificații de formă trapezoidală în interiorul cetății antice, au fost dizlocate uriașe cantități de pământ pentru constituirea valului de pământ, acțiune care a afectat contextele arheologice de perioadă medievală, medio-bizantină și ultimele niveluri romano-bizantine. Am putea presupune, că acesta este momentul când încep să fie distruse pe latura de sud-est, elementele de fortificație și zidurile de incintă de la Noviodunum.

Pe latura de nord, eroziunea provocată de apele Dunării, a afectat incinta cetății romano-bizantine, distrugând iremediabil elemente de fortificație, construcții, dar și contextele arheologice.

În vecinătatea cetății, în punctul Groapa Cailor, există o tabie de dimensiuni mai mici, dar și la vest de localitate, în punctul Suhata a funcționat în aceeași perioadă o fortificație de același tip. Cercetările recente, bazate pe sursele cartografice, ne-au prilejuit identificarea a încă două fortificații de pământ, care făceau parte dintr-un vast sistem de apărare organizat de otomani în jurul punctului strategic reprezentat de Isaccea.

Datorită așezării sale geografice, aici existând principalul vad de traversare a Dunării de pe cursul său inferior, orașul Isaccea era frecvent vizitat de numeroși călători, diplomați, clerici, cronicari, comercianți, care ne-au lăsat relatări de o deosebită valoare documentară, în unele dintre acestea fiind menționate și ruinele de la Noviodunum.

Existența unui nucleu de locuire, aparținând militarilor care deserveau tabia/palanca de la Noviodunum, poate fi argumentată prin cercetarea în Campania din anul 2003 din așezare civilă a unei locuințe în care au fost descoperite materiale arheologice (fragmente ceramice și monede) din secolul al XVIII-lea.

Protejarea liniei Dunării de pericolul reprezentat de Rusia țaristă a lui Petru I și Ecaterina a II-a determină autoritățile otomane să construiască la Noviodunum, un *fort stelat* la NE și o „fortificație secundară” la NV²⁰. Confruntările armate dintre puterile vremii s-au realizat în mare parte pe teritoriul administrativ al orașului Isaccea.

Războaiele ruso-turce au marcat un alt moment, când au fost realizate elemente de fortificație defensive, care la rândul lor au afectat nivelurile

¹⁶ Cu toate că este cunoscută și sub numele de „Cheia apărării Dobrogei”, informațiile referitoare la cetatea Isaccea nu sunt foarte numeroase.

¹⁷ Șerban, Șerban 1971, 286.

¹⁸ Baumann 2010, 9; Baumann 2006, 12, propune ca moment al construirii tabiei din complexul arheologic de la Noviodunum în secolul al XVI-lea. Analogiile cu sistemul implementat de otomani în Ungaria, reprezintă în momentul de față singurul argument pentru această datare. Stănică 2016a, p. 191–195; Stănică 2016b, 12–17. În lipsa informațiilor documentare, care să confirme această ipoteză, avansăm ca moment al realizării fortificațiilor de pământ secolul al XVII-lea.

¹⁹ Trebuie făcută o diferențiere între Isaccea și Noviodunum, care sunt situri diferite, având evoluții paralele doar în secolele XIII–XIV. Cercetările arheologice preventive realizate în anii 2012, 2015 și 2016 în intravilanul orașului Isaccea, evidențiază o locuire intensă din perioada cuprinsă între secolele XIII–XIV, dar și nuclee de locuire din secolele V–VI p. Chr sau IV–III a.Chr. De asemenea, materialul numismatic, la rândul său, semnalează în teritoriul orașului trei microzone, care ar putea indica o locuire din secolul al XI-lea.

²⁰ În planul de situație realizat de P. Polonic este consemnat „fortul stelat”. Într-o altă schiță, se pot observa cele două fortificații, dar spre deosebire de primul plan, „fortul stelat” apare cu denumirea de redută turcă.

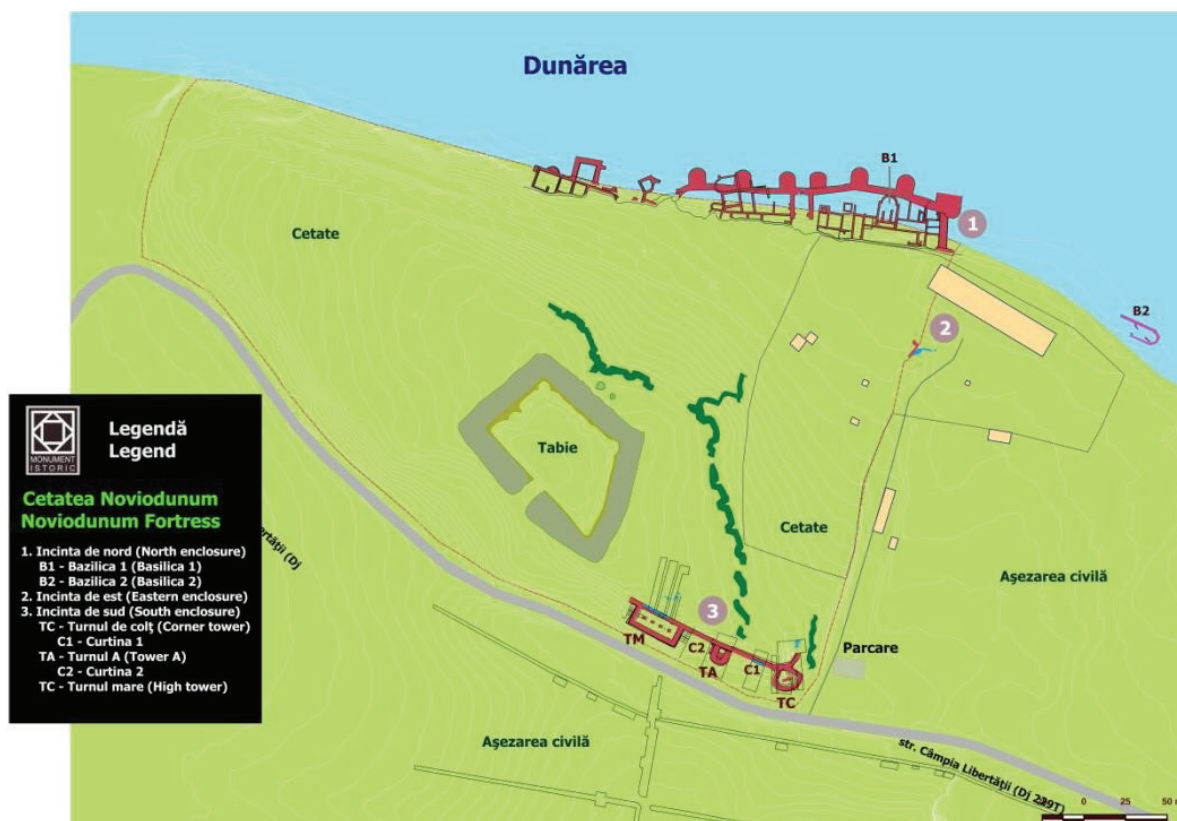

Fig. 1. Cetatea Noviodunum. Incinta de N și SE. Planul săpăturilor arheologice.

de locuire anterioare²¹. Posibil, turcii să fi instalat la Noviodunum sisteme de artilerie, care aveau ca obiectiv protejarea frontierei.

Un număr mare de monede, descoperite întâmplător sau în contexte arheologice ce acoperă perioada cuprinsă între secolul XVI-XIX, sunt un alt argument, care sugerează existența unei locuiri din perioada otomană, dar și o distrugere sistematică a elementelor de fortificație din perioada medievizantină sau romană. De asemenea, elementele de fortificație au reprezentat „o locație preferată pentru extragerea pietrei de către localnici”. Astfel, la finele secolului al XIX-lea, „cu pietrele din zidurile și turnurile cetății s-au clădit case la Isaccea și s-au pavat drumurile”²².

După 1878, prin colmatarea brațului Isaccea, care ajunsese să nu fie suficient de adânc, „ca vapoarele să poată merge prin el”, autoritățile locale au realizat debarcader flotant (ponton) în josul Dunării, la Eski-kale²³.

În perioada 1879–1916 a fost realizat drumul

ce traversa cetatea de la NV la NE, spre debarcaderul de la Pontonul Vechi, care a distrus la rândul său nu numai nivelurile arheologice, dar și ziduri de incintă sau construcții întâlnite în cale²⁴. Înainte de Primul Război Mondial, cetatea și așezarea civilă au fost împânzite cu tranșee și cazemate, care făceau parte din linia fortificată realizată de Armata Română în nordul Dobrogei. Tot din secolul al XIX-lea, avem și primele referiri la fortificațiile turcești din această zonă, fiind menționată Tabia Mare din interiorul anticei cetăți și un presupus fort de plan stelat²⁵.

Distrugerile au continuat după 1953, când zona de NE a cetății a suferit o serie de modificări prin construirea unei magazii de cereale (în 1954), dar și realizarea unui al doilea drum de acces, care străbate cetatea de NV la NE.

În 1972, cu ocazia realizării primului gazoduct URSS (Rusia) – Bulgaria, a fost afectată zona cuprinsă între incinta de sud și nordul așezării civile, dar și un segment important al valurilor de pământ²⁶, prin realizarea platformei pentru un drum betonat, care lega orașul de noua stație SMG Isaccea, care la rândul ei a distrus o altă fortificație,

²¹ În săpăturile arheologice, au fost descoperite mai multe gloanțe din plumb, dar și arme sau elemente componente de la arme de foc specifice secolelor XVIII-XIX.

²² Drăghicescu 1943, 388.

²³ Când apele Dunării sunt scăzute se pot observa piloni din lemn, care susțineau structura debarcaderului.

²⁴ Baumann 2006, 7.

²⁵ Barnea, Mitrea 1957, 156; Ștefan 1973, 5–6.

²⁶ Baumann 2006, 7.

Fig. 2. Noviodunum – distribuția ceramicii otomane

posibil otomană²⁷. Tot în această perioadă, a fost deschisă o carieră de lut²⁸, care a afectat așezarea civilă, necropola plană din epocă romană, construcții din aceeași perioadă, capetele de nord aparținând valurilor de pământ, dar și morminte din perioada medio-bizantină. De asemenea, realizarea unei linii electrice de înaltă tensiune, în 1973, a afectat incinta de E, dar și segmentul de teren cuprins între aceasta și capătul de NE al valurilor, care înconjoară precum o cingătoare așezarea civilă.

Trecerea în revistă a etapelor în care complexul arheologic Cetatea Noviodunum a fost afectat, fapt surprins și de cercetările arheologice, evidențiază efectele intervenției antropice asupra sitului. Totodată, materialul arheologic divers indică aceste faze, precum și perioadele istorice, post secol XIV, de la Noviodunum și zona situată la sud și sud-est de aceasta.

Distribuția materialul ceramic de factură orientală sugerează drumurile din apropierea vadului, o locuire nu foarte intensă în microzonele din proximitatea fortificațiilor de pământ sau locația unor tabere militare.

În programul de cercetare, acordăm atenție și perioadei post secol XV mai puțin cunoscută, dar

care poate fi un punct de plecare în studierea (abordarea) materialelor care acoperă intervalul cuprins între secolul XV și secolul XIX.

Contextul arheologic/Discuții

Așa cum precizăm în partea introductivă, cercetările arheologice desfășurate în ultimii 15 ani la Noviodunum, în sectorul de SE al cetății și în așezarea civilă, au evidențiat contexte, care atestă distrugerii masive ale elementelor de fortificație specifice perioadelor medieval medio-bizantină și romană²⁹.

Materialele arheologice descoperite, ceramică, pipe, monede, diferite obiecte din fier, provin din nivelurile de distrugere, care indică secolul al XVI-lea, ca moment al afectării structurilor arheologice din perioada antică și medio-bizantină,

²⁷ Documentele cartografice plasează o fortificație de pământ de tip Tabie, în imediata vecinătate a perimetrului delimitat de instalațiile S. C. Transgaz S.A, SMG Isaccea.

²⁸ Baumann 2006, 7; Baumann 2010, 10.

²⁹ În anul 1995, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea a înscris în programul de cercetare, reluarea cercetărilor arheologice din situl Noviodunum. Proiectul urmărea, în prima fază, raportul dintre așezarea civilă delimitată de valurile de pământ și cetate, degajarea unor segmente din incinta de sud a cetății și din edificiile intramuros. În a doua etapă, programul de cercetare urma să fie continuat de restaurarea și punerea în valoare a edificiilor și zidurilor descoperite. Investigațiile arheologice s-au concentrat pe incinta de SE, unde au fost cercetate trei turnuri – Turnul Mare, Turnul de Colț, Turnul A și două curtile – evidențind mai multe faze constructive. Cercetările arheologice și sistematice, au abordat și alte zone din așezare civilă, aducând date importante privind locuirea și zonele cimiteriale de la Noviodunum, atât pentru epocă romană, cât și pentru perioada medio-bizantină.

dar în același timp, semnaleză o locuire nu foarte intensă aferentă perioadei cuprinsă între secolele XVI-XVIII.

La observațiile făcute în urma investigațiilor arheologice sistematice, proiectul de cercetare s-a bazat și pe o amplă cercetare de teren, prin care au fost cartate siturile din teritoriul noviodunens.

Fragmentele ceramice din caolin descoperite în zona Isaccea – Noviodunum în 1979 și perioada 2004–2016 se datează în general în secolul al XVIII-lea și aparțin atelierelor otomane de la Kutahya.

Cu excepția unui fragment de farfurioară (cat. nr. 27, Pl. 3.3a–b), toate fragmentele provin de la cești cu strat de angobă albă care să ascundă imperfecțiunile pastei (culoare mai închisă, grade diferite de porozitate), smalțuri plumbifere sau plumbifero–stanifere. Decorul este albastru la toate, excepție făcând două fragmente policrome (nr. cat 24–25, Pl. 2.5, 11) și o ceașcă fără decor (nr. cat 5, Pl. 3.4a–b), cu motive vegetale stilizate sau fantastice, schematice sau chiar stângaci executate.

Faianța otomană din secolul al XVIII-lea înseamnă amestecul formelor și al culorilor – copieri până la detalii sau imități în stil propriu al porțelanului chinezesc și mai târziu al celui european. Primii care au copiat porțelanul chinezesc au fost persanii, iar de la ei au pornit la sfârșitul secolului al XVII-lea ceramiștii armeni spre Kutahya.

Ceramica de Kutahya are desene variate, chiar dacă utilizează aceeași culoare, iar stilul și modul în care au fost decorate indică varietatea atelierelor și perioada în care au fost lucrate: fragmentul nr. 18 (Pl. 2.8a–b) a fost un produs ce imita deopotrivă porțelanul european³⁰, în special pe cel fabricat la Meissen prin marcajul de pe interiorul piciorului, dar și porțelanul chinezesc³¹ prin linia ce delimitează cupa de picior. Mijlocul ceștii a avut desenat o ramură cu frunze de culoare albastru-gri. Fragmentul nr. 20, ceva mai bine păstrat, are ca desen de mijloc o floare cu tulpină și frunze stilizate desenate, un decor frecvent întâlnit la ceștile alb albastre sau policrome, meșterii desenând după cum se pricepeau – modele clare unde se dă atenție detaliilor³² sau dimpotrivă modele unde culoarea de umplere acoperă contururile³³. La exterior se observă că decorul a fost făcut numai în jumătatea superioară a ceștii, partea inferioară păstrând câteva linii albastre. Nu are linii sau mărci care să indice imitarea unor produse străine.

Fragmentul nr. 23 (Pl. 3. 2a–c) are decor inspirat de porțelanul chinezesc din secolele XVII³⁴–XVIII³⁵ și din ceramica persană a secolului al XVII-lea³⁶. Pasta din caolin este fină, desenul a fost lucrat îngrijit cu atenție pentru detalii, smalțul este plumbifer. La exterior a fost desenată o floare cu patru petale pe fond alb, reprezentarea este stilizată comparativ cu produsele chinezești, cel mai probabil ceașca a avut două medalioane. Marginea superioară și cea inferioară sunt marcate prin linii albastre, la fel și la interior. Fragmentul nu are și desenul din mijlocul ceștii. Acest decor este foarte des întâlnit la produsele de Kutahya din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pe cești, boluri și farfurii³⁷.

Fragmentele descoperite în 1979 (nr. cat. 1–3, Pl. 1.1–3), 2003 (nr. cat. 4, Pl. 1.4) și 2004 (nr. cat. 6, Pl. 2.14a–b) prin modul în care sunt decorate indică posibila prezență a ceramicii persane sau a ceramiștilor armeni care veneau la Kutahya din Ispahan³⁸.

Două cești și un fragment (nr. cat. 1–3, Pl. 1.1–3) cu buza ușor evazată ne indică prin decor că au fost realizate într-un atelier armean de la Kutahya. Desenul și culorile utilizate sunt aproape aceleași, dar micile diferențe dintre ele ne fac să credem că au fost realizate în timp, cu materii prime diferite și probabil nu de către același olar. Decorul exterior era format din patru panouri delimitate de linii duble paralele, fiecare parte avea desenată pe fond alb, cu două nuanțe de albastru, o floare elaborată cu trei petale și două frunze răsucite plasate în partea inferioară a ceștii; în partea superioară au adăugat de o parte și de alta a florii, două păsări aproape la fel de schematic realizate. Păsările desenate în albastru-cobalt sunt frecvente la ceștile chinezești din secolul al XVIII-lea, dar aici se încearcă desenarea prin încrucișarea trăsăturilor de pensulă. Marginea buzei este marcată, pe ambele părți, printr-o bandă formată din linii albastre oblice la dreapta și stânga, dispuse alternativ, partea inferioară este conturată cu o linie simplă în zona de îmbinare a corpului cu piciorul (linie amplasată imprecis). Interiorul păstrat la primele două cești are mijlocul decorat cu o floare închisă într-un cerc. Analogii clare pentru ele nu sunt încă descoperite, pentru modalitatea de a desena păsările există un

³⁰ Carswell 2006, 55.

³¹ Crane 1987, pp. 43–58; Golombek 2001, 207–237.

³² Dinu 2011, 123, nr. cat 23, fig. 23a.

³³ Doğer 2008, 47, Tablo Vb.

³⁴ Kovács 1984, Pl. 30.2, 5, Pl. 31. 4; Holl 2006, 487, Fig. 9. 3–5.

³⁵ Crowe 2006–2007, 43–57.

³⁶ Holl 2006, 487, Fig. 9.1–2.

³⁷ Fialko, Bilyayeva 2011, 219, III 5.2; Dinu 2011, pp. 142–143, 156–157.

³⁸ Kouymjian 2014, 109–110.

fragment descoperit la Timișoara³⁹. Diferențele dintre cele trei piese se observă la modalitatea de lucru – tratarea decorului, grija pentru colorarea precisă și la calitatea substanțelor folosite: prima ceașcă are contururile făcute cu albastru închis, aproape indigo și colorarea cu o nuanță de albastru marin, se observă încercarea de a nu depăși conturul desenului, floarea cu șase petale din mijlocul ceștii are clar delimitate petalele dispuse câte două (nr. cat. 1, Pl. 1.1a–d); cea de-a doua ceașcă (nr. cat. 2, Pl. 1.2a–d) se evidențiază prin conturul albastru în relief și prin colorarea peste el cu o nuanță apoasă albastră care pe unele zone a curs mai mult dându-i culoare mai închisă decorului, prin colorarea completă a florii din interiorul ceștii (petalele se unesc în pete de culoare albastru deschis) și nefolosirea albastrului în relief ca la exterior. Fragmentul (nr. cat. 3, Pl. 1.3a–b) indică un alt meșter ceramist care are grijă cum trasează contururile, cum aplică nuanța albastră și care a încercat să utilizeze aceeași culoare pentru ambele operațiuni pentru ca în final rezultatul să fie un produs îngrijit lucrat. La interior nu a mai utilizat banda compusă din linii oblice, a trasat doar două linii albastre, una mai colorată cealaltă mai ștearsă. Smălțul utilizat este plumbifero-stanifer ceea ce a dat strălucire decorului.

A patra piesă (nr. cat. 4, Pl. 4) este o ceașcă a cărei pereți sunt drepti și este decorată doar la exterior (desen foarte subțire trasat și colorat). Desenul este făcut pe lungimea ceștii în cea mai mare parte din două flori mari în stilul *shivaz* alături de alte două flori abia schițate, dispuse pe lățimea ceștii. Pentru că este fragmentară nu se poate reconstitui întregul decor, se poate doar presupune că decorul ar fi continuat tot cu florile desenate pe lungime. Deși desenul este elaborat, colorarea și smălțuirea a dus la obținerea unui produs cu dungi oblice albastre-argintii, rezultat al interacțiunii smălțului stanifer cu decorul albastru-gri. Se mai poate observa subțirimea angobei care pe alocuri s-a exfoliat dar și culoarea gălbuie a ei, ceașca având un fundal galben și nu alb.

Ceașca nr. 6 (Pl. 2.14a–b), la fel decorată numai la exterior, indică apartenența la stilul decorativ cu lotuși, ea deosebindu-se prin desenul de nuanță albastru-gri care nu a mai fost colorat (frunzele răsucite de lotus nu sunt colorate, rămânând albe). Spre picior, ceașca a fost decorată cu cercuri duble în aceeași culoare. Aplicarea smălțului plumbifer a dus la crearea efectului de halou al decorului, o parte din culoare dispersându-se în jur. Analogii

pentru modelul decorului ar avea la Timișoara, cu mici diferențe date de culoare și dimensiunea păstrată a fragmentului⁴⁰.

Alte fragmente cu dimensiuni mai mici (nr. cat. 7–9, 11–13, 18–21, 28–29) ne indică diversitatea decorului ceștilor de cafea din secolul al XVIII-lea și calitatea lor. Fragmentul nr. 7 (Pl. 2.13 a–b) a imitat porțelanul Batavia prin coloritul verde deschis (o culoare apoasă aplicată neuniform) și centrul ceștii desenat cu albastru pe fond alb, decorul la interior pare să fie o încercare de a imita un model vegetal stilizat sau fantezist prin trasaarea unor linii ondulate, fragmentate de mișcare. Următorul fragment (nr. cat. 8, Pl. 2.2a–b) are decor simplu – o floare creată din cercuri albastre colorate cu o nuanță deschisă tot albastră pe fond alb; marginea ceștii a fost conturată cu o linie subțire albastră la exterior, iar în interior au fost marcate marginea și mijlocul prin linii subțiri, dar fără alt desen. Ceașca a fost lucrată îngrijit, conturul și culorile de umplere nu depășesc marginile, culorile nu s-au scurs în contact cu smălțul plumbifer. Fragmentul nr. 9 (Pl. 2.7) ne arată încercarea stângace de realizare a zambilelor (flori întâlnite în decorul ceramicii de Iznik, lucrate cu multă atenție pentru detalii), două flori albastru închis pe o tulpină; contururile sunt desenate gros cu negru. Deși floarea a fost reprezentată schematic, totuși culorile sunt vii, nu se amestecă sau se scurg după smălțuire sau în timpul arderii. Fragmentul nr. 12 (Pl. 2.2), deși de mici dimensiuni, a păstrat o parte din decorul *shivaz* cu albastru-gri. Desenul a fost subțire trasat cu grijă pentru detalii și colorare, așa cum se vede din cele trei petale rămase. Un desen nesigur realizat cu o culoare albastră apoasă, aplicat neuniform, se observă la fragmentul cu nr. 19 (Pl. 2.9), smălțul plumbifer a fost aplicat subțire fapt ce a dus la deteriorarea lui. Decorul s-a dorit a fi unul abstract, pornind de la buză cu o rețea din modelul *ochilor de păun*, aici foarte subțire desenat cu punctele din mijlocul semicercului ceva mai colorate și continuând cu linii curbate și puncte îngroșate albastre. La fel de schematic este desenul și pe fragmentul nr. 28, dar ceașca a fost lucrată cu materiale mai bune, caolinul este compact, smălțul plumbifer transparent nu s-a exfoliat.

Restul fragmentelor au păstrat doar urme din decorul cu nuanțe albastre: linii groase (nr. cat. 21, Pl. 2.10) sau subțiri (nr. cat. 13, Pl. 2.3), un fragment de frunză (nr. cat. 11, Pl. 2.1) sau o petală rotundă (nr. cat. 29, Pl. 2.4).

Alte două fragmente, nr. 24–25 (Pl. 2.5, 11),

³⁹ Tănase, Dinu 2015, 75, fig. 2.12a.

⁴⁰ Tănase, Dinu 2015, 75, fig. 2.13a.

policrome, nu au analogii deocamdată în regiunea Dunării de Jos. Au două tipuri de decor: desenul cu linii groase în relief și colorarea. Dimensiunile lor mici nu permitea o reconstituire clară a modelului, dar se poate presupune că modelul a fost unul chinezesc după culoarea folosită ca fond maroniu-roșiatic în cea mai mare parte a ceștii, turcoaz doar pentru o porțiune ce a fost clar delimitată de liniile reliefate, de culoare galben-muștar și roșu-tomat pentru cealaltă.

Un fragment de farfurioară, nr. 27 (Pl. 3.3a–b), aparent fără decor, din caolin crem, cu smalț plumbifer dat subțire ce prezintă crackluri, confirmă fenomenul diversității stilurilor instaurat la Kutahya de-a lungul a două secole. La o privire mai atentă se vede că farfurioara a fost decorată la interior prin imprimare în pasta moale; posibil să fi fost un motiv geometric. Un corespondent pentru acest stil îl putem găsi în porțelanul dinastiei Song, porțelan alb cu imprimări în pasta moale peste care se aplica smalțul.

Împreună cu ele au apărut și câteva fragmente de cești din porțelan chinezesc cu decor albastru pe fond alb (nr. cat. 10, 14–16, Pl. 4.1–4). Fragmentele nr. 15–16 (Pl. 4.1,3) aparțin gamei comune cu lotus albastru pe fond, larg răspândit în Imperiul Otoman începând cu mijlocul secolului al XVII-lea. Fragmentul nr. 17 (Pl. 4. 5a–b) aparține unei cești de tip Batavia cu exteriorul kaki deschis și interiorul alb, fără să aibă desen. Fragmentul cu nr. 26 (Pl. 4.6a–c) are o floare mică desenată în mijloc, de culoare albastru-cobalt, smalțul este verzui transparent, exteriorul păstrând linia albastră care delimita piciorul de cupă. Un singur fragment de culoare albă, fără decor, aparține

Fragmentele descoperite aparțin formeii celei mai întâlnite din vesela otomană, ceașca de cafea⁴¹. Pentru secolul al XVIII-lea și pentru primele decenii ale secolului al XIX-lea va fi produsul cel mai accesibil comparativ cu porțelanul chinezesc sau european.

Nu se pot determina cu precizie care sunt cele de la începutul secolului al XIX-lea având în vedere că Dobrogea până la 1878 se afla în componența Imperiului Otoman, iar modernizarea prin adoptarea stilului european se produce mai târziu comparativ cu Valahia sau Moldova.

Nu în ultimul rând se poate vedea extinderea consumului cafelei ca obicei cotidian în rândul populației indiferent de veniturile ei.

Distribuția materialului ceramic atestă nuclee de locuire din perioada otomană în teritoriul cetății

Noviodunum, dar și intervenții asupra structurilor de fortificație din perioada medio-bizantină și romană. Studiarea peisajului arheologic din perioadă cuprinsă între secolele XV–XIX, poate aduce date noi privind așezările, drumurile, locațiile unde campau armatele otomane etc.

Catalog⁴²

1. Noviodunum, 1979, nr. inv. 15816, ICEM Tulcea. Ceașcă. Dp = 3,2 cm, Dg = 6,4 cm, h = 4,5 cm, g = 0,29 cm. Caolin bej cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalț stanifero-plumbifer. Decor pe ambele părți: interior – în mijloc pe fond alb și închisă într-un cerc este o floare albastră cu șase petale, grupate câte două, tulpină și două frunze dispuse de o parte și de alta a ei, marginea are o bandă în aceeași culoare formată din linii scurte oblice spre dreapta și spre stânga, care sunt colorate cu o nuanță mai deschisă de albastru; exteriorul are un desen elaborat albastru pe fond alb – suprafața a fost împărțită în patru prin delimitarea decorului floral cu linii duble, iar în fiecare parte a fost desenată o floare cu frunze albastre răsucite, petale albastre și albe (decor fantastic) alături de două păsări inspirate din decorul chinezesc, desenate la fel de schematic; marginea buzei la exterior are același desen cu bandă de linii oblice. Kutahya, sfârșitul secolului al XVII-lea începutul secolului al XVIII-lea (Pl. 1.1a–d).

2. Noviodunum, 1979, nr. inv 15817, ICEM Tulcea. Ceașcă. Dp = 3,1 cm, Dg = 6,7 cm, h = 4,5 cm, g = 0,28 cm. Caolin bej cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalț stanifero-plumbifer. Decor pe ambele părți la fel ca nr. 1, cu deosebirea că desenul la exterior are culoarea de contur mai groasă, lăsând impresia unui desen în relief iar la interior floarea nu a fost desenată cu mare atenție, culoarea de umplere acoperind contururile, astfel rezultând o floare cu pete în loc de petale; decorul la interior este albastru deschis. Kutahya, sfârșitul secolului al XVII-lea începutul secolului al XVIII-lea (Pl. 1.2a–d).

3. Noviodunum, 1979. Fragment ceașcă, L = 3,3 cm, l = 2,8 cm, g = 0,3 cm. Caolin bej cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalț stanifero-plumbifer. Desen asemănător primelor două cești cu următoarele diferențe: ușoara înclinare a buzei aproape de margine, interiorul ei are doar bandă colorată albastră, fără linii de contur,

⁴² Se vor folosi următoarele abrevieri: Dp – diametru picior, Dg – diametrul gurii, Da – diametru aproximativ, h – înălțime, g – grosime, L – lungime, l – lățime.

⁴¹ François 2007, 293–320.

desenul exterior este executat la o scară mai mică și în alte nuanțe albastre (mai închise), smalțul este mai lucios. Kutahya, sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (Pl. 1.3a–b).

4. Noviodunum 2003, nr. inv. 47546, ICEM Tulcea. Cească. Dp = 4,1 cm, Dg = 6,1 cm, h = 4,7 cm, g = 0,3 cm. Caolin bej-cafeniu cu strat de angobă subțire alb-gălbuie pe ambele părți, smalț plumbifero-stanifer. Decor la exterior dispus pe lungimea fragmentului format din două flori abstract schematizate, desenate aparent precis cu două nuanțe de albastru-gri și gri închis, colorate cu o nuanță de albastru deschis care a curs după aplicarea smalțului rezultând o irizare gri-argintie a produsului; alte două flori, mult mai schematic și subțire desenate au fost aplicate pe lățimea ceștii. Kutahya/Persia, sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (Pl. 1.4).

5. Noviodunum 2003, nr. inv. 47547, ICEM Tulcea. Cească. Dp = 3,3 cm, Dg = 7,1 cm, h = 4,0 cm, g = 0,3 cm. Caolin crem cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalț plumbifer. Nu este decorat. Kutahya, secolul al XVIII-lea (Pl. 3. 4a–b).

6. Noviodunum 2004, passim. Fragment ceașcă, Dp = 3,6 cm, h = 4,7 cm, g = 0,34 cm. Caolin crem cu strat de angobă albă, smalț plumbifer. Decor doar la exterior, imitarea motivului chinezesc al lotușilor cu frunze răsucite dispuse pe toată suprafața ceștii în nuanțe de albastru și albastru-gri, frunzele nu sunt colorate; culoarea desenei s-a prelins la aplicare sau la ardere dând impresia de culoare halou iar baza ceștii înspre picior este marcată de două linii duble. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.14a–b).

7. Noviodunum 2004, passim. Fragment ceașcă. Dp = 4 cm, Da = 4,6 cm, h = 2 cm, g = 0,2 cm. Caolin crem-gri cu strat de angobă pe ambele părți, smalț plumbifer. Decor la exterior realizat prin colorarea întregii suprafețe în verde deschis; la interior desenul albastru este aplicat pe fond alb – într-un cerc albastru apos au fost desenate flori sau frunze foarte schematic, obținute cu ajutorul unor linii ondulate sau oblice. Imită o ceașcă de porțelan chinezesc. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.13a–b).

8. Noviodunum 2004, passim. Fragment ceașcă. L = 8 cm, l = 6 cm, g = 0,2–0,3 cm. Caolin crem cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalț plumbifer. Decor aplicat pe fond alb cu nuanțe de albastru: la interior a fost delimitată marginea buzei cu o linie albastră, la fel și mijlocul ceștii; la exterior s-a desenat o floare cu albastru închis și albastru deschis, desen stilizat dar fără a depăși contururile,

la fel s-a marcat marginea buzei printr-o linie albastră. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.12a–b).

9. Noviodunum 2004, passim. Fragment ceașcă. L = 2,7 cm, l = 1,3 cm, g = 0,3 cm. Caolin alb-crem cu angobă albă pe ambele părți, smalț plumbifer. Decor la exterior pe fond alb, un fragment, cel mai probabil o zambilă, cu flori schematice de culoare albastru închis, contururile au fost trasate gros cu negru. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.7).

10. Noviodunum 2005, martor CA1–CA2, c. 1–2, – 0.70 m. Fragment ceașcă. L = 2 cm, l = 1,7 cm, g = 0,2 cm. Porțelan chinezesc, decor la exterior, pe fond alb a fost desenată o floare cu petale albastre și albe. China secol XVIII (Pl. 4.4).

11. Noviodunum 2006, livadă, passim. Fragment ceașcă. L = 1,9 cm, l = 1,7 cm, g = 0,2 cm. Caolin gri cu strat de angobă pe ambele părți, smalț plumbifer. Decor la exterior, albastru pe fond alb (posibil decor floral). Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.1).

12. Noviodunum 2006, drum rampă gunoi, passim. Fragment ceașcă. L = 2,5 cm, l = 1,7 cm, g = 0,3 cm. Caolin crem cu aspect gălbui, strat de angobă pe ambele părți, smalț plumbifer. Decor albastru deschis pe fond alb, desen floral stilizat. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.2).

13. Noviodunum 2006, livadă, passim. Fragment ceașcă. L = 2,4 cm, l = 1,3 cm, g = 0,3 cm. Caolin bej, poros, cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalț plumbifer dat în strat subțire. Decor cu linii subțiri albastru deschis pe fond alb. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.3).

14. Noviodunum 2006, TM – TC 8 extindere, passim. Fragment ceașcă. L = 1,7 cm, l = 1,4 cm, g = 0,2 cm. Porțelan China, fragment din marginea buzei cu decor floral albastru-cobalt delimitat sus de două linii paralele subțiri de culoare albastru deschis. China, secolele XVII–XVIII (Pl. 4.2).

15. Noviodunum 2006, livadă, passim. Fragment ceașcă. L = 1,9 cm, l = 1,4 cm, g = 0,2 cm. Decorul cu lotuși este realizat în albastru cobalt, marginea ceștii a fost marcată prin două linii subțiri, paralele, de culoare albastru deschis, la fel și la interior. China, secol XVII–XVIII (Pl. 4.3).

16. Noviodunum 2006, fermă, passim. Fragment ceașcă. L = 2,4 cm, l = 2,4 cm, g = 0,2 cm. Porțelan China, fragment decorat cu motivul lotușilor, desen mai schematic și colorare imprecisă cu nuanțe de albastru-cobalt. China secol XVIII (Pl. 4.1).

17. Noviodunum 2007, TA 4 c.3, – 1,10 m. Fragment ceașcă. Dp = 3,1 cm, ha = 5,5 cm. Porțelan, fără decor, colorat cu verde deschis la

exterior și alb în interior. China, Batavia, secol XVIII (Pl. 4.5a–b).

18. Noviodunum 2007, livadă – SSE de Movila Tăiată, passim. Fragment ceașcă. Da = 4 cm, ha = 2,8 cm, g = 0,3 cm. Caolin bej cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalt plumbifer exfoliat. Decorul este aplicat pe fond alb cu albastru, în mijlocul ceștii, o parte dintr-o ramură cu frunze sau frunzele unei flori. La exterior pe fundul ceștii se observă urmele unei mărci, cel mai probabil trei stele ce imită marca Meissenului. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.8a–b).

19. Noviodunum 2008, martor TC 4 – TC 5, passim. Fragment ceașcă. L = 4,1 cm, l = 3,7 cm, g = 0,2 cm. Caolin crem cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalt plumbifer deteriorat. Decor pe fond alb la exterior – desen stilizat cu motivul *ochilor de păun* realizat ca bandă la buza ceștii, trasat stângaci, culoarea albastră este apoasă desenul fiind neuniform (porțiuni cu albastru închis sau albastru-gri, nuanță deschisă). Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.9).

20. Noviodunum, 2008, TC 5, c. 2, -1,25 m. Fragment ceașcă. Dp = 3,3 cm, h = 4 cm, g = 0,6 cm. Caolin crem, cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalt plumbifer. Decor albastru pe fond alb; la interior pe centru a fost desenată o floare sau o ramură cu frunze, schematic; la exterior desenul păstrat este format din linii și puncte, indicând că mare parte din el a fost executat în număratea superioară a ceștii. Kutahya, secol XVIII (Pl. 3.1a–c).

21. Noviodunum, 2008, passim. Fragment ceașcă. L = 1,8 cm, l = 1,7 cm, g = 0,3 cm. Caolin bej cu strat gros de angobă albă pe ambele părți, smalt plumbifer. Decorul păstrat este albastru închis pe fond alb. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.10)

22. Noviodunum, 2009, SC 4, c.6, – 0,35 m. Fragment ceașcă. Dp = 4,9 cm, Dg = 7,8 cm, h = 4,6 cm, g = 0,2 cm. Porțelan european, fără decor. Secol XVIII–XIX (Pl. 4.7a–b).

23. Noviodunum, 2010, necropolă livadă c. 14, – 0,90 – 1,00 m. Fragment ceașcă. Dp = 2,8 cm, Dg = 6,1 cm, h = 4,4 cm, g = 0,2–0,4 cm. Caolin crem cu angobă albă pe ambele părți, smalt stănifer–plumbifer. Decor albastru pe fond alb – la exterior este o floare stilizată ce formează un medallion, imită un model decorativ chinezesc, marginea buzei și piciorul ceștii au fost demarcate cu o linie albastră; la interior nu s-a păstrat decorul, doar liniile de la buză și de la conturul interiorului. Kutahya, secol XVIII (Pl. 3.2a–c).

24. Noviodunum, 2011. Fragment ceașcă. L = 1,8 cm, l = 1,8 cm, g = 0,3 cm. Caolin crem, relativ

compact cu strat de angobă albă pe ambele părți, smalt plumbifer cu crackluri. Decor la exterior cu albastru deschis, roșu-marō și roșu-portocaliu delimitate de linii în relief galbene care formează diverse motive (valuri sparte, linii șerpuite), interiorul este lăsat alb, o nuanță de alb-lăptos. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.11).

25. Noviodunum, 2011. Fragment ceașcă. L = 3,7 cm, l = 2,4 cm, g = 0,3 cm. Caolin crem relativ compact cu strat de angobă pe ambele părți, smalt plumbifer cu crackluri la interior. Decor de culoare roșu-marō la exterior și desen în relief de culoare galben închis cu motivul valurilor sparte, la interior s-a păstrat culoarea albă-lăptoasă. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.5).

26. Noviodunum, 2012, TA – suprafață (curățare profil sud) passim. Fragment ceașcă/ bol. Da = 5 cm, Dp = 4 cm, h = 1,2 cm, g = 0,4 cm. Porțelan, fragment din baza vasului; decorul la interior este o floare albastră reprezentată schematic având contururi subțiri și groase pe fond alb în interiorul unui cerc albastru; exteriorul a păstrat liniile paralele albastre-gri de pe piciorul vasului. Smaltul este verzui. China, secol XVIII (Pl. 4.6a–c).

27. Noviodunum 2013. Fragment farfurie. L = 7 cm, l = 4,2 cm, g = 0,3 cm. Caolin gri cu strat de angobă albă. decor imprimat în tipar cu o urmă de culoare albastru deschis (pată apoasă), smalt plumbifer, subțire cu crackluri. Kutahya, secol XVIII–XIX (Pl. 3.3a–b).

28. Noviodunum, 2016, passim, livadă. Fragment ceașcă. L = 2 cm, l = 1,5 cm, g = 0,2–0,4 cm. Caolin compact crem cu strat gros de angobă albă pe ambele părți, smalt plumbifer. Decor numai la exterior pe fond alb s-a desenat stilizat cu albastru o floare cu formă neclară și puncte în loc de petale și două frunze colorate albastru apos. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2. 6).

29. Noviodunum, 2016, passim curte – grădină. Fragment ceașcă. L = 2,1 cm, l = 1,8 cm, g = 0,2–0,4 cm. Caolin gri cu angobă albă pe ambele părți, smalt posibil stănifer. Decor fragmentar la exterior – două petale sau frunze de culoare albastru–închis. Kutahya, secol XVIII (Pl. 2.4).

BIBLIOGRAFIE

- Barnea, Mitrea, Anghelescu 1957
I. Barnea, B. Mitrea, N. Anghelescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, MCA, 4 (1957), 155–174.

- Barnea, Mitrea 1959
I. Barnea, B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, MCA, 5 (1959), 461–473.
- Barnea, Barnea 1984
I. Barnea, Al. Barnea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, Peuce, 9 (1984), 97–106.
- Baumann 2006
V. H. Baumann, *Cetatea romană și bizantină Noviodunum. Repere arheologice*, Steaua Dobrogei, 27–30 (2006). 4–13.
- Baumann 2010
V. H. Baumann, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995–2009*, Tulcea.
- Brătianu 1923
Gh.I. Brătianu, *Vicina. Contribution a l'histoire de la domination Byzantine et du commerce genoais en Dobrougea*, BSHAR 10 (1923), 113–190.
- Brătianu 1935
Gh.I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Alba*, București.
- Brătianu 1999
Gh.I. Brătianu, *Marea Neagra. De la origini până la cucerirea otomană*, Ediția a II-a revăzută (Traducere de Michaela Spinei, Editie îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor Spinei), Iași (1999).
- Carswell 2006
J. Carswell, *Iznik Pottery*, ed a II-a, Londra, 2006.
- Crane 1987
H. Crane, *Some archaeological notes on Turkish Sardis*, Muqarnas IV (1987), p. 43–58.
- Crowe 2006–2007
Y. Crowe, *Kutahya patterns: out of blue?*, în TOCS, 71 (2006–2007), 43–57.
- DID 3
DID 3 – I. Barnea, St. Stefanescu, *Din istoria Dobrogei, III, Bizantini, Români și Bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971.
- Dinu 2011
N. Dinu *Ceramica otomană descoperită în București (2007–2009)*, O jumătate de veac în slujba istoriei Bucureștilor. Omagiu profesorului Panait Ion Panait la 80 de ani, București (2011), 140–159.
- Dinu 2016
N. Dinu, *Observații privind ceramica otomană din Dobrogea (secolele XV–XIX)*, Dobrogea. Coordonate istorice și arheologice, A. D. Stănică, G. Custurea, E. Plopeanu, D. Stănică (Ed.), Iași, (2016), 105–111.
- Drăghicescu 1943
M. Drăghicescu, *Istoricul principalelor puncte pe Dunăre delagura Tisei până la Mare și pe coastele mării de la Varna la Odesa*, București (1943).
- Doğer 2008
L. Doğer İzmir agorasi kazilarindan 17.–19. Yüzyil seramik buluntulari üzerine bazi gözlemler, Sanat Tarihi Dergisi, XVII/I (2008), 23–54
- Fialko, Bilyayeva 2011
O. Fialko, S. Bilyayeva *Art ceramics of the Islamic world in Ukrainian lands (13 th–18 th centuries)*, The art of the Islamic world and the artistic relationships between Poland and Islamic countries, (eds.) B. Biedrońska-Słota, M. Ginter-Frołow, J. Malinowski, Krakow (2011), 215–222.
- Golombek 2001
L. Golombek, R. B. Mason, P. Proctor, *Safavid Potters Marks and the Questions of Provenance*, Iran, XXXIX, London (2001), 207–237.
- Holl 2006
I. Holl, *Persische Fayencewaren im ungarischen Fundmaterial (15.–17. Jahrhundert)*, ActaArchHung 57 (2006), 475–510.
- Iorga 1899
N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei si Cetatii Albe*, București (1899).
- Iorga 1919
N. Iorga, *Cele dintâi cristalizari de stat ale românilor*, RI 5, 1–2 (1919), 103–113.
- Kouymjian 2014
D. Kouymjian *The role of armenian potters of Kutahia in the ottoman ceramic industry*, Armenian Communities in Asia Minor, ed. R. G. Hovannisian, Costa Mesa (2014), 107–130.
- Kovács 1984
Gz. Kovács, *Török kerámia Szolnokon*, Szolnok, 1984
- Nicolae, Costin 2003
E. Nicolae, B. Costin, *Monede din secolele XIII–XIV descoperite în Dobrogea*, BSNR 145–146 (1998–2003), 175–187.
- Oberländer-Târnoveanu 1989
E. Oberländer-Târnoveanu, *Moneda Asăneștilor în contextul circulației monetare din zona gurilor Dunării, în Răscoala și statul Asăneștilor. Culegere de studii*, București, 114–152.
- Oberländer-Târnoveanu, Oberländer-Târnoveanu 1981
E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, *Contributii la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona gurilor Dunării în secolele XIII–XIV*, SCIVA 32, 1, 89–109.

- Simion 2008
G. Simion, *Sarcofagele romane din muzeul de la Tulcea*, Peuce SN 6 (2008), 251–276.
- Stănică 2009
A. Stanica, *Golden Horde Pottery discovered at Isaccea, Tulcea County*, Peuce, S.N. 7 (2009), 411–420.
- Stănică 2015
A. D. Stănică, *Viața economică din nordul dobrogei în secolele X-XIV*, Constanța, Editura Dobrogea, 2015.
- Stănică, Szmoniewski 2016
A. D. Stănică, B. Szmoniewski, *The sphero-conical vessels from Lower Danube in the lighth of new discoveries from Isaccea, county Tulcea, Romania*, Sprawozdania Archeologiczne 68 (2016), 327–344.
- Stănică 2016a, p. 191–195
A. D. Stănică, *Cartografia cetăților medievale dispărute din Dobrogea. Studiu de caz: fortificațiile turcești*, PEUCE, S.N. 14 (2016), 187–224.
- Stănică 2016b
A. D. Stănică, *The missing fortresses in Dobrogea. Case study: Turkish fortifications*, Dobrogea. Coordonate istorice și arheologice A. D. Stănică, G. Custurea, E. Ploeanu, D. Stănică (Ed.), Iași, (2016), 7–36.
- Șerban, Șerban 1971
C.Șerban, V. Șerban, V., *Rolul economic și politico-militar al orașelor din Dobrogea de nord în secolele XVI -XVIII*, Peuce 2 (1971), 283–291.
- Tănase, Dinu 2015
D. Tănase, N. Dinu *Faianță și porțelan din epoca otomană descoperite în Timișoara, străzile Lucian Blaga, Enrico Caruso și Radu Negru (campania 2014)*, SCIVA 66, 1–2 (2015), 69–96.
- Vasiliu 1984
I. Vasiliu, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Isaccea*, Peuce, 9 (1984), 107–142, 519–540.

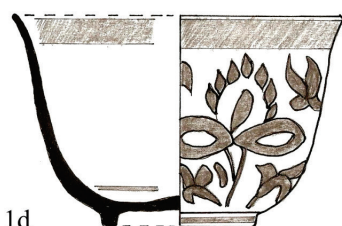
1a

1b

1c

1d

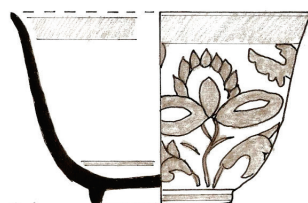
2a

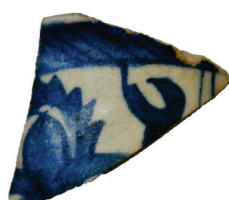
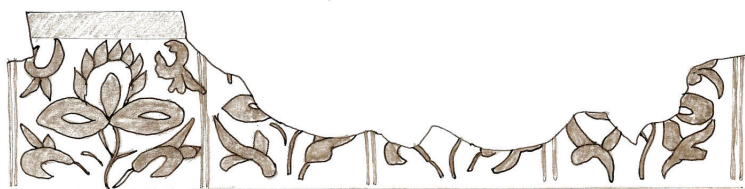
2b

2c

2d

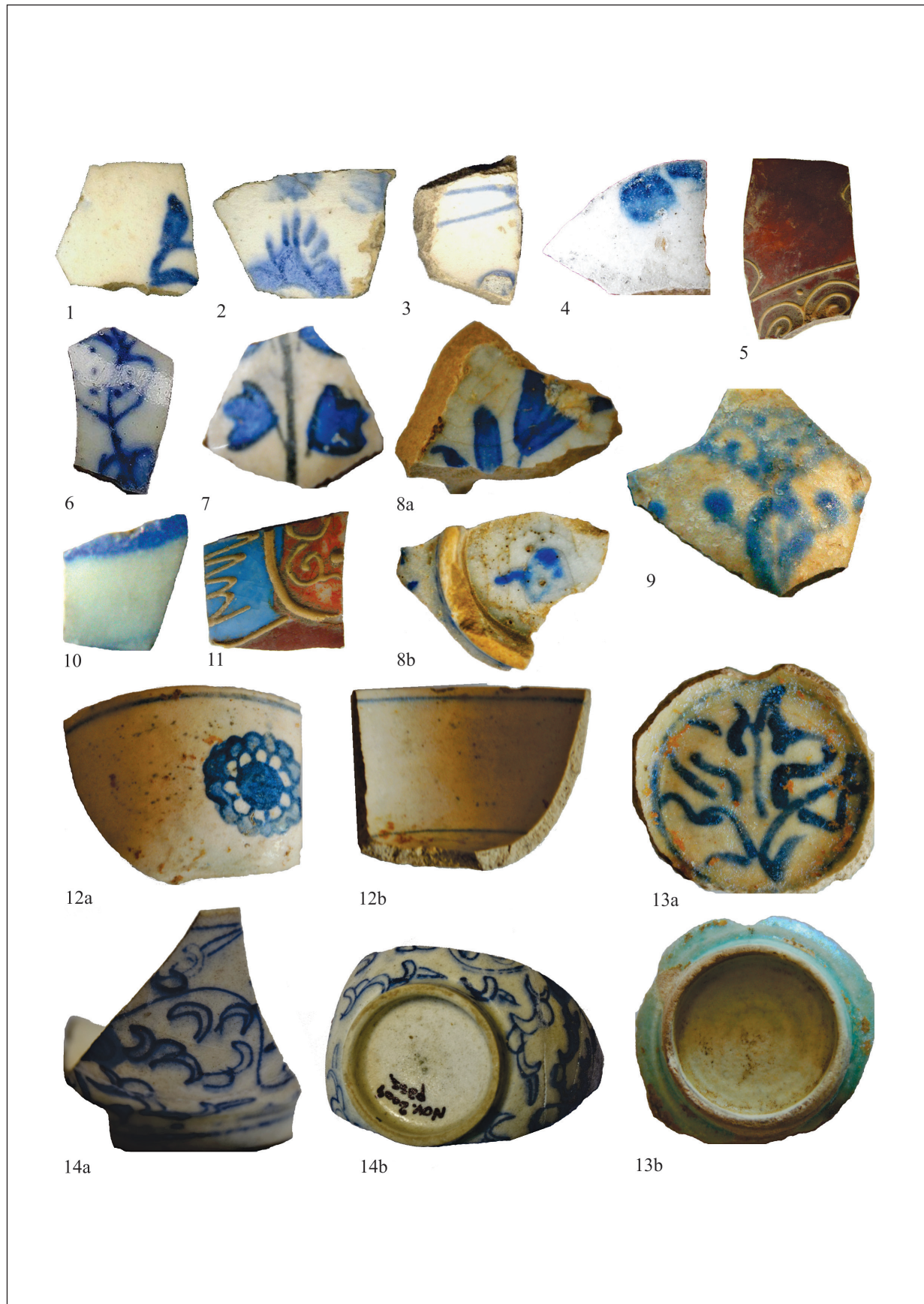
3a

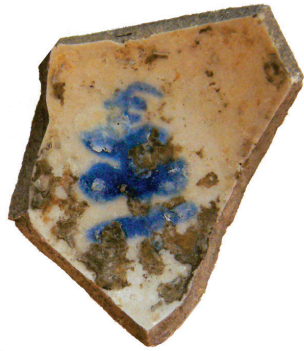

3b

4

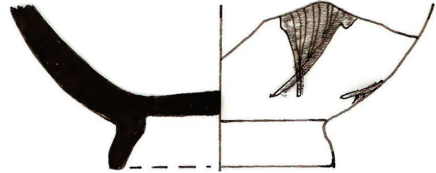

1a

1b

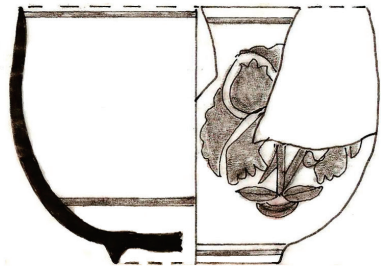
1c

2a

2b

2c

3a

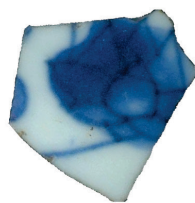
3b

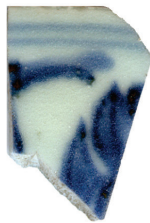
4a

4b

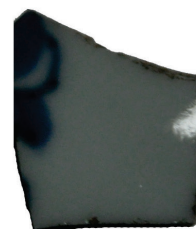
1

2

3

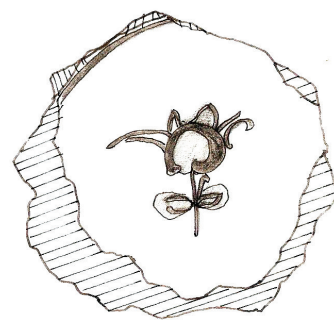
4

5a

6a

5b

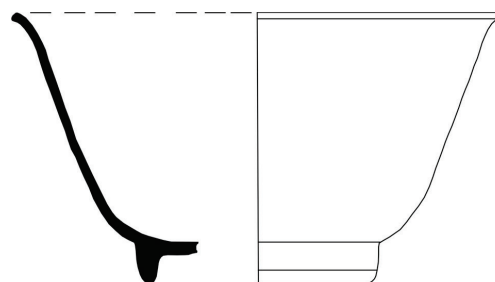
6b

6c

7a

7b